ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՄԱՄՈՒԼ

ՀԱՆԴԷՍ ՀԱՆԴԻՍԻՑ

ՀԱՅՐԵՆԻՔ· — Անցեալ Նոյեմբերին իր առաջին տասնամեակը տօնեց այս ամսագիրը որ վերջին տասնամեակի գաղութական գրականութեան ամէնէն փայլուն ասպարէզն եղաւ։ Անոր ծնունդը Հայաստանի Դաշնակցական կառավարութեան անկումին յաջորդեց. և անշուշտ այդ պարագան էր որ անոր դիտումը կը ընորոշէր անդրանիկ թիւով (1922 Նոյեմբ.) «Ներկայ հայ սերունդին համար չի կայ աւելի մեծ նպատակ մը, քան է հայկական անկախ պետութեան ստեղծումը։ Այս հիմնական նպատակին է որ պիտի ծառայէ և՛ մեր ամսագիրը»։

Բայց ըսել թէ «Հայրենիք» զուտ քաղաքական ծգտումներ ունի՝ ուղիղ չէ կարծեմ, ինչպէս ծայրայեղ է այն վճիռը թէ պարզապէս ռոմանթիք գրականութիւն մ'է որ նոն կը մշակուի։

Տասնամեակին առթիւ շատ բան գրուեցաւ այդ մասին, յայտարարելով թէ ինչպէս ամէն ամսագրի՝ «Հայրենիք»ի գլխաւոր նպատակն է մշակութային ծառայութիւն . . . ապա բնական է որ նա պիտի ունենայ լայն ճակատ, կ'ըսէ Թոնդկարեան, ինչպէս «Ցուսարեր» ալ թէ «Երբեք խստօրէն կուսակցական չդարձաւ»։ Եւ «Հայրենիք» գրական ուղղութիւն ալ չունեցաւ, այսինքն յատուկ դպրոց։ Ինչ որ առաւելութիւն պէտք է նկատուի։

Համեստ չափերով սկսուած – 64 էջ – պրակները քաղաքականին քով գրական փոքր բաժին մը ցուցադրեցին. բայց տարի չանցաւ՝ երբ ան ընտուրացաւ, հսկայացաւ, երբեմն մինչեւ 200 էջնոց պատկառելի հատոր մը, և քաղաքական չափաւոր բաժնին քով տուաւ գրական գրեթէ բոլոր ճիւղերու ճոխ պաշար՝ թատերական, վիպական, քերթողական եւ գրական վերլուծումներ մեր հին ու նոր գրողներէն, փորձ ու պատկառելիներէն մինչեւ նորերը, որոնց մէջ ցայտուն եւ տաղանդաւորին քով դժբախտաբար կան գրական արուեստի հիմնական ըմբռնումներուն եւ չափերուն դժողներ։

Հանրածանօթ մեր լաւագոյն գրողներն եղան որ այնքան հմայք ստեղծեցին այդ թերթին շուրջ, ինչպէս Լ. Շանթ իր թատերական էջերով, յետոյ Շիրվանզադէ, Խանակեան՝ իր «Ուստա Կարօ»-յով, Անարոնեան իր հայրենաշունչ դրուագներով, Օշական՝ իր ուժեղ վերլուծումներով, և իր հետ Սիրունի, Ա. Սեւան, եւն. որոնց քով կարելի չէ մոռնալ Ինտրայի ամփոփ տեսութիւնները։

Ասոնց վրայ հետզհետէ աւելցան աւելի կամ նուազ չափով տաղանդաւոր գրիչներ, համաստեղ, Կ. Զարեան, Վ. Շուշանեան, Սօս Վանի, Ռէն, Զիթունի, ինչպէս Հ. Երամեան և Յ. Ասպետ իրենց տաքուկ էջերով և սրտով։

Քաղաքական–կուսակցական–ընկերական բաժնին մէջ կը գրեն Դաշնակցութեան ծանօթ հին դէմքերը՝ Վռամեան, Վռամեան, Խատիսեան, Վ. Նաւասարդեան և դեռ շատեր։

Արսէն Երկաթ, Վ. Սօֆեան հոն կ'երգեն կեանք ու ցաւ, ինչպէս բոլորովին նոր մը, Արամայիս Սրապեան՝ որ շատ բան կը խոստանայ։

Մինասեան, Ազոնց պատմական ուսումնասիրութիւններ տուին, ինչպէս Զաւրեան՝ որուն էջերը այնքան հետաքրքրական՝ թէեւ քննադատելի և ուղղելի շատ կէտերով, մանաւանդ մեր անուան կապուած մեծ հարցի մասին։

Յանդգնութիւն է հոս նոյնիսկ ամփոփ պատկերը տալ այդ տասնամեայ հսկայ մատենադարանին. փափաքողները կրնան իրենց առաջնորդ ունենալ Ա. Արիսեանի կազմած «Նիւթերու ցանկը» նոյն «Հայրենիք» թերթի 1933ի ցունուարի թուին մէջ (ԺԱ տարի, թ. 3, էջ 161–176)։ Ընթերցողը հոն պիտի ճանչնայ նոր ու հին գրողները և երբեմն լսէ առանց գայթակղելու մեր արդի գրականութեան արժէքն ու նկարագիրը. «Այսօրուան սերունդը կը լրացրէ, այո՛, Այսինքն կ'աշխատի օրթերթին համար։ Օրագրութիւնը, անկասկած կը շահի ատկէ, բայց գրականութիւնը կը տուժէ։ Եւ չարաչար։ Հրապարակագրութեան հոտ կու գայ մեր գրականութենէն... Ուրիշ բան չեն ըներ մեր նորերը հիմա։ Աւելի ազնուկ և նուազ բրտինք, նուազ ստեղծագործութիւն։ Ահա ինչ որ տուին անոնք»։ Անա ինչ որ կ'ըսէր Օշական։ Անա ինչ որ մենք ալ ըսինք։ Ասոնք «ցառաջ»ի ուշադրութեան կը յանձնենք Դ. Զատեանի կողմէ որ կ'երդնու թէ անկեղծօրէն կը խօսի. «Պղտորոնը կը սիրենք, բայց ճշմարտութիւնը՝ աւելի՛»։ («Հայրենիք»)։

ՆՈՅԵՄԲԵՐ 1932. — ԺԱ. տարւոյն Ա. պրակն է, բոլորած տասնամեակի խրոխտ և ուրախ վերյիշումով։ Հոն Ե. Գասպարեան «Շամիրամ»ով փորձած է թատերախաղի վերածել ծանօթ աւանդավէպը։ Այսպիսի ժողովրդական դիւցազնական գործի մը համար հարկ էր պատմական միջավայրի և տիպարներու հարազատ վերակերտումին քով ունել նաեւ դիւցազնական շունչ դասական գծերով. ինչ որ պակսած է հեղինակին և գործը կը մնայ տկար։

Համաստեղի «Սպիտակ Ձի»ու և Կ. Զարեանի «Բանկօսպը և Մամութի ոսկորներ»ու աւարտին սպասենք։

Ցիրուցան քերթուածներուն մէջ, որոնցմէ ոմանք շատ անկատար են և անհոգի՝ Ա. Սրապեանի «Էսթէրին» ու «Պատանի եմ» զուգեակը սիրոյ և աւիւնի կենդանութիւնն ունի, հանդերձ լեզուի և արուեստի մաքուր գծերով։ Ս. Սեպուհ ալ իր վահագնեան «Գեղօն»ին մէջ քերթողի շունչ կը ցուցնէ։

Մ. Պարսամեան «Գրական–գեղարուեստական» որոնումներով կը ջանայ հիներու և նորերու հոգեբանութիւնները պարզել, ճշդել և մեղմել ծայրայեղութիւնները։ Վերջապէս օգտակար դասեր են հին ու նոր գրողներու յարաբերութիւնները բարելաւելու այս յեղափոխական շրջանին։

Զանց կ'ընենք ծանրանալ ուրիշ կարգ մը յօդուածներու վրայ, ինչպէս են՝ Խատիսեանի «Քաղաքապետի մը յիշատակները», Ա. Գիւլխանդեանի «Հայ թաթարական ընդհարումները Բագուի մէջ» և այլ եկրորդական փոքրիկ նիւթեր։

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 1932. Տարի ԺԱ. թիւ 2. — Ա. Սարվազեան կու տայ թատերական գործ մը «Տարերքի ընդվզում» որ հայ կեանքի մէկ ցայտուն և տխուր էջին ցուցադրութիւնն է. այսինքն թէ ի՛նչպէս խառն ամուսնութիւնները կը խանգարեն ու կը թունաւորեն ընտանեկան կեանքը և հուսկ եղերական վախճանի մը կը յանգին։ Սարվազեան հոգեբանօրէն լուծելով հարցը՝ հիմնական պատճառը ցեղային նկարագրին կ'ընծայէ, ինչ որ ստոյգ է։ Տխուրն այն է որ արտասահմանեան հայ երիտասարդութիւնը երբեք չէ ուզած ըմբռնել ազէտը՝ որուն զոհերը շատ են, չընելու համար ամէնքը։ Իրաւունք ունի Մ. Վռոյր Սարվազեանի էջերէն յուզուելու և անոնց ընթերթեցումն յանձնարարելու հայ երիտասարդին։

Ն. Պէշիքթաշլեան «Հայկական Բիւզանդիոն»ով ուզած է վէպ մը տալ, որ սակայն ոչ կեդրոն մ'ունի կարծես և ոչ հանգոյց։ Ան բեմին վրայ կը ներկայացնէ կրօնական ու ազգային հակադիր դէմքեր ու դէպքեր. յետոյ անիմանալի ազուցումներ Մկրտիչ Պէշիկթաշլեանէն. բայց թէ ի՞նչ է հեղինակին դիտումը՝ որոշ չէ. ծաղրե՞լ մին կամ միւսը, թէ՞ պարզապէս ամբոխ հրաւիրել իր գլխուն։ Թէեւ անոնցմէ բարեխիղճներ ականջին գոցած պիտի փախչին լսելով անարգ և աղտոտ հայհոյութիւններ, որոնք նաեւ կը դաւնի թերթի մը նպատակին, ինչպէս շատ անգամ ըսինք, որ է հայ միտքն ու սիրտը կրթել, ազնուացնել և բարձրացնել։ Ձենք խօսիր խենէշ և անբարոյ տիպարներուն վրայ որոնցմով թխած է իր վիպական բեմը։

Ա. Անարոնեանի «Մեծ զուլումի գիրքը», այսինքն Առաքել Դաւրիժեցիի գործը, մեր հայկական անիշխանութեան շրջանի պատմութիւնն է արիւնոտ էջերով։ Անարոնեան քայլ առ քայլ կը հետեւի պատմութեան, մասնաւորապէս ջուղայի հայերու բռնագաղթին Շահ Աբասի ձեռքով։ Եւ Անարոնեան մեր ժողովրդեան ու հայրենիքի մահը կը տեսնէ արտագաղթին մէջ։ Ու վայ կը կարդայ անոնց որ հայրենի հողը կը թողուն «բարեբաստիկ վիճակ գտնելու յոյսով» և կը վերջացնէ նշանակալից խօսքերով. «Հարկ է զօրացնել հայրենիքը ի՛նչ քաղաքական պայմաններում, ինչ ըէժիմի տակ և լինի»։ ու դէպ ի հայրենիք վերադարձը պէտք է դառնայ ամենօրեայ տիրական մտածութիւն «որպէս ամէն առաւօտու աղօթքը, և ամէն գիշերի մեր երազը»։

Դրազեկի «Մի էջ հայ–ռուսական յարաբերութիւններից» մեծն Պետրոսի օրերուն, խնդիրը հետաքրքրական է Դ. Եզեանցի համանուն երկին հետ։

Մ. Տէրպէտէրեան իր «Խլամը և հայերը» շարունակեալ գործին մէջ նախ լաւ կը նկարագրէ սուտ մարգարէն իր խէնէշ բարքով, և յետոյ կ'անցնի Ղուրանին։ Խնամոտ և ճոխ ուսումնասիրութիւն մըն է։

Տաթեւացիէն քերած փաստերը իրենց իմաստն և արժէքն ունին, սակայն ի զուր չանցաւած է երկար բաղդատել Աւետարան ու Ղուրան, քանի որ վերջինս Աւետարանէն է առած շատ բան և պարզապէս այլանդակելով փոխած։

Տէրպէտէրեան իր ուսումնասիրութեան ընթացքին երբեմն ծանրապէս կը սայթաքէ մեր քրիստոնէական կրօնքի յայտնեալ անսխալ ճշմարտութեանց հանդէպ. «Մահմետականութիւնը . . . ամուսնութիւնը պարտականութիւն մը կը համարէ Միւսլիմանին համար, մինչդեռ քրիստոնէութիւնը զայն կը նկատէ որպէս անխուսափելի չարիք մը»։ կը զարմանամ թէ ի՞նչպէս կ'անգիտանայ պապի Ս. Թորոնուրդը, քահանայով, խաչով, աւետարանով Աստուծոյ տաճարին մէջ կատարուած։

Ցետոյ, նոյնպէս անհերելի է Պ. Տէրպէտէրեանի՝ Ղուրանին քով դնել մեր Ս. Աւետարանները և ըսել թէ «Ղուրանն այնչափ պատասխանատու է մահմետականներու վայրագութեանց, որչափ Աւետարանը՝ Սպանիական հաւատաքննական խարոյկներուն...»։

Սպանիացիներու մտածելակերպին ու սեւ արարքներուն ոչ մէկ արդարացում կայ Աւետարանին մէջ. մոլորեալն ու եկեղեցիէն ապստամբը կը նկատուին որպէս հեթանոս. բայց երբեք ակնարկ չկայ նիւթական պատիժի, որպէս Պողոս Առաքեալ ալ պարզապէս կը հրամայէր նզովել, և այլ ոչինչ։

Ձենք ծանրանար Մ. Պէրպէրեանի «Նինի»ին վրայ, ուր չափչփուած նկարագրականներ կան. ասոր և այլ նախորդ թիւերու երեւցածներուն մէջ լեզուի խնամքը կը պակսի. բառական օտարասիրութիւն մը որ մարդասիրութիւն չէ։

ՅՈՒՆՈՒԱՐ 1933. ԺԱ տարի, թ. 3 (123). — Այս թիւը կը բացուի Ս. Փանոսեանի «Երգ»ով որ յուշերու և վերյիշումներու տխրանոյշ շարք մ'է մահամերձին «Դուն անցար, հերո՛ս – Դէ՜հ, հանգիստ քեզ քուն» երգով։

Ն. Պէշիքթաշլեան, Դ. Զարեան և համաստեղ կը շարունակեն իրենց գործերը։

Մ. Տէրպէտէրեան «Խլամը և հայեր»ով Մահմէտի և Ղուրանի քննութենէն վերջ խնամոտ ուսումնասիրութեամբ խալիֆայութիւնն է որ կը ցուցադրէ և անոր աշխարհակալութիւնները, որով և հայաստանի գրաւումը արիւնի տեսարաններով (700ին) և ոստիկաններու շրջան, հուսկ բագրատունեաց սկիզբը։

Ս. Գիւլխանդեան կը շարունակէ «Հայ–թաթարական ընդհարումները Բագուի մէջ». ինչպէս Խատիսեան իր «Քաղաքապետի մը յիշատակները»։ Իսկ միջազգային տնտեսագէտներու մէջ մեր երեւելի հայ տնտեսագէտ Պրոֆ. Տոտոմեանց կու տայ տեղեկատուութիւն մը «Գիտական–Դասախօսական պտոյտներ համագործակցական Բուլգարիոյ մէջ 1932ի գարնան»։ Լ. Խանճեան վերլուծում մը փորձած է «Ռուրէն Որբերեան»ի կեանքին ու գործին. ինչպէս Յ. Զաւրեան «Յովհաննէս Խան Մասեհեան»ի՝ որպէս տիպար ու Շէյքսպիրի թարգմանիչ։

Այս թուին մէջ է «Դաւիթ և Մհեր»ը զոր գրի առած է հայրապետ Յ. Համամճեան, անշուշտ իր արժէքն ունի ծանօթ վէպի ուսումնասիրութեան համար. հրատարակութիւնը կը պարտինք Դ. Սասունիի որ գեղամի գործերուն մէջէն է գտած։

Քերթուածներուն մէջ կ'արժէ յիշել Ա. Սրապեանի հուժկու բայց յոռետես «Տրտունջը» և Վ. Սօֆեանի զողորիկ «Գիւղը» համաստեղի նուիրուած։

Պրակը կ'աւարտի «Հայ կեանք»ի Ա.թանի և Մ. Օ.ի ամսական տեսութիւններով, վերջն ունենալով, ինչպէս յիշեցինք, «Հայրենիք»ի տասնամեայ նիւթերու ցանկը։

Հ. Ե. Փ.

digitised by A.R.A.R.@